

Met *peer-productie* wordt de civiele maatschappij productief, waarbij de bijdragers volledig autonoom zijn. Dat laatste wordt een belangrijke sociale verworvenheid. Verenigingen voor maatschappelijk nut beschermen de belangen van hun *commons*. Die verenigingen kunnen zich overigens ook egoïstisch gaan gedragen, want ze zijn zeker niet perfect. Het is de staat die het algemeen belang moet bewaken. Er ontstaat een nieuwe triarchie van staat, privé en *commons*. De discussie over privatisering versus nationalisering wordt uitgebreid met de vraag in welke mate gebruikersgroepen medezeggenschap krijgen. Bauwens pleit ook voor *Public Commons Partnerships*, naar analogie met *Public Private Partnerships*. De staat moet meer en meer partnerstaat worden: de overheid creëert de omstandigheden en bouwt de infrastructuur die burgers toelaat om samen waarde voort te brengen waarvan de hele gemeenschap profiteert. Deze faciliterende overheid is overigens iets helemaal anders dan een terugtrekkende overheid. Op mondiaal vlak ziet Bauwens naast de gangbare internationale samenwerking ook een globale samenwerking ontstaan. *Forest Stewardship Council* (FSC) is een voorbeeld van zo'n globale aanpak, het systeem staat helemaal los van naties.

We staan voor een historisch breekpunt, meent Bauwens. Dit is een uniek tijdperk om in te leven want de mensheid kan een sprong vooruit maken naar een nieuwe duurzame samenlevingsvorm. We kunnen P2P gebruiken als hefboom voor menselijke emancipatie. We moeten nu de capaciteiten van de nieuwe technologie zo veel mogelijk verder ontwikkelen en toepassen in ons leven.

De wereld redden werd door Jean Lievens geschreven op basis een reeks Skype-gesprekken met Michel Bauwens. Het boek is geïllustreerd met innovatieve praktijken van over heel de wereld. Het leest heel gemakkelijk, soms zit er wat herhaling in, en vooral naar het einde toe is

het eerder een kennismaking met de bijzondere figuur die Bauwens is. Wie het boek leest ontdekt zowel in eigen directe omgeving alsook verder van huis meer en meer uitingen van dit nieuwe productie- en waardesysteem en staat meteen voor de uitdaging hoe daar zelf mee om te gaan. Een boek vol van positieve vooruitzichten, zonder de vele valkuilen en onzekerheden te ontwijken, zeker het lezen waard!

Myriam Dumortier

Over politiek, economie en democratie

Thomas Decreus, *Een paradijs waait uit de storm. Over markt, democratie en verzet*. Berchem: EPO, 2013, 159 p.

Aristoteles, *Politica*, Groningen: Historische Uitgeverij, 2013, 365 p.

Wellicht is er geen boek over politiek dat 'klassieker' is dan Aristoteles' *Politica*. Daarin vindt men de uitspraak dat 'de mens van nature een gemeenschapswezen is...' (p.37), het befaamde zoön *politikon*, via het Latijn dikwijls vertaald als 'politiek dier'. Het gaat erom dat de mens geen solitair, maar een sociaal wezen is, en net daarom in een 'polis' leeft. Daarbij gaat volgens Aristoteles het geheel vooraf aan het deel: het leven van het menselijk individu komt voort uit de polis. "Wie [...] niet in staat is deel te nemen in een gemeenschap, of daaraan geen behoefte heeft omdat hij zichzelf genoeg is, maakt geen deel uit van de polis, en is dus ofwel een beest of een god." (p.38) De polis is gericht op het gemeenschappelijk welzijn, het 'goede leven', en daarom neemt de burger actief deel aan beleid en rechtspraak. Daarmee is impliciet de vraag gesteld naar de beste staatsvorm om dat waar te maken en dat onderzoekt Aristoteles op een vrij systematische manier in de *Politica*. De democratie wordt naast andere staatsvormen onder de loep genomen, maar ook de

verhouding tussen economie en de inrichting van de samenleving krijgt uitvoerige aandacht. En ook al werd de *Politica* meer dan 2300 jaar geleden geschreven, de scherpte van Aristoteles' argumentaties maakt het boek tot een blijvende inspiratiebron voor politiek filosofen. Zo verbindt bijvoorbeeld ook het boek van Thomas Decreus oude en nieuwe politieke vragen met elkaar. Daar zoemen we nu eerst op in.

Zowel het protest van de Spaanse *Indignados* als de Amerikaanse *Occupy*-beweging ontstonden in de nasleep van de financiële crisis van 2008. Tegenover het falen van zowel het financiële systeem – en bij uitbreiding van de hele kapitalistische vrije markt – als van de politiek poneren de actievoerders 'echte democratie' als alternatief. Die verrassende 'link tussen een economisch systeem, een politiek systeem en het naar voor schuiven van democratie als een oplossing voor [hun] falen' (p. 12) wijst er volgens Decreus op dat er meer op het spel staat dan het wijzen van politici op hun verantwoordelijkheid. Net dat wil hij in zijn essay blootleggen.

Het eerste hoofdstuk geeft een beschrijving van het marktdenken en zijn ideologische achtergrond, alsook van een aantal eerder bekende kritieken erop. (Bijvoorbeeld dat de ideologie van de vrije markt verdoezelt dat de reële markt allesbehalve vrij is en gekenmerkt wordt door grote machtsongelijkheden die net door de markt worden gecontinueerd en vergroot.) Het is vooral interessant om ze hier op een beknopte en bevattelijke manier samen gezet te krijgen. Decreus focust uiteindelijk op het ideologische paradigma van marktsoevereiniteit als fundamenteel problematisch voor een democratische ordening (hoofdstuk 2). Om de politieke orde overeind te houden zouden politici de wetten van de markt moeten volgen. Het gaat om een omkering van de klassieke verhouding waarbij de economie onderworpen is aan een

politieke orde, waarbij dan de soevereiniteit van hetzij vorst, parlement of volk gelegitimeerd is voor zover ze garant staat voor het publieke belang. De onderwerping aan de markt komt er echter op neer dat de 'vervulling van het publieke belang afhankelijk [gemaakt wordt] van de mate waarin het private belang kan worden ingewilligd' (p. 83), wat zijn beslag krijgt via een beleid van steeds verdergaande privatisering. Marktsoevereiniteit is dan ook niet 'verzoenbaar met het klassieke, democratische ideaal van volkssoevereiniteit, dat ervan uitging dat de politieke gemeenschap haar eigen lot in handen heeft' (p. 63). Decreus wijst daarbij op een fundamentele oppositie tussen marktwerking en democratische principes. Volgens de theorie gaat een perfecte marktwerking uit van 'machtsgelijkheid' tussen alle marktactoren. Dat is evenwel een bedrieglijke formulering omdat het hier niet om actieve interventie en reële invloed gaat, maar om een gelijke onderwerping aan de mechanismen van de markt, aan de prijszetting. Het gaat dus eerder om 'onmachtsgelijkheid'. De apologie van de vrije markt impliceert daarbij dat actieve interventie – dus ook politiek-democratische – vermeden en zelfs onderdrukt moet worden om de zogenaamde 'efficiëntie' van de markt te vrijwaren. Zo krijgt de markt uiteindelijk een totalitair karakter. Dat impliceert ook dat de staat niet afgeschaft wordt, maar wel dat zijn rol fundamenteel geherdefinieerd wordt. En dat is onder meer herkenbaar in een aantal figuren die in het eerste hoofdstuk beschreven worden: de technocraat als nieuwe bestuurder, de ondernemer als modelburger, alsook de nieuwe vijanden, namelijk al wie vanuit het oogpunt van de markt 'onproductief' is, waaronder de werklozen, de vakbonden, de zachte sectoren, minderheden, enzovoort.

Tegenover de logica van de markt plaatst Decreus in eerste instantie het belang van herverdeling als basis voor de democratie.

‘Politieke gelijkheid kan immers nooit reëel en substantieel zijn zolang sociaal-economische machtsongelijkheden welig tieren.’ (p. 66) Die gedachte is niet nieuw, en de logica ervan werd al erkend door Plato en Aristoteles – ook al waren zij zelf geen democraten – en houdt verband met het primaat van het politieke op het economische omwille van het ‘goede leven’.

Decreus argumenteert dat dit primaat impliciet is in de historische strijd voor gelijke burger- en sociale rechten. Het huidige proces van privatisering van het publieke keert dat terug om, met minder democratie als gevolg. ‘Democratie is het ongezegde in het discours van de vrije markt’ (p. 84) is dan een inzicht dat volgens Decreus strategisch kan ingezet worden.

Om dat te onderbouwen denkt hij wat grondiger door op het concept van democratie (hoofdstukken 3 en 4), en doet daarbij opnieuw een beroep op inzichten uit het politieke denken vanaf de Grieken. In essentie is ‘democratie een regime dat een gelijke machtsverdeling beoogt tussen alle leden van de politieke gemeenschap’. (p. 119) En dan is de vraag of het houden van ‘vrije’ verkiezingen wel zo fundamenteel is voor democratie als vandaag wordt aangenomen. Aristoteles wees er al op dat verkiezingen eerder leiden tot een aristocratisch regime, tot het ontstaan van gekozen elites. Ook een democratische overwinning als de veralgemening van het stemrecht heft dat aristocratische principe niet op. En volgens Decreus mogen we democratisering dan ook niet zomaar gelijk stellen aan democratie. Daarbij is zijn ‘these dat we vandaag een omgekeerde beweging maken. We leven in tijden van de-democratisering.’ (p. 104) Waren reële kansen om verkozen te worden al nooit gelijk, vandaag wordt de inherente link tussen politieke en economische elites nog vergroot. Regimes van representatieve democratie hebben de economie nooit spectaculair gedemocratiseerd en

bestendigen daardoor het klassenonderscheid. De technocratisering van de macht onder invloed van het marktdenken versterkt dat alleen maar. De opkomst van het populisme – ‘ieder discours dat in naam van het volk de machtspositie van de elite in vraag stelt’ (p. 108) – is dan ook een niet op te heffen fenomeen. Volgens Decreus moeten we er dan vooral over waken wie dat soort reactie articuleert. Rechts populisme is immers ‘een soort pervertering van de populistische logica [...] een soort contradictio in terminis: het bestrijdt elites om elites te maken’ (p. 111) Ook een op consensus gerichte deliberatieve democratie kan hier geen soelaas bieden. We kunnen immers niet voorbij gaan aan concrete machtsverhoudingen en ideologische verdeeldheid. Een emancipatorische beweging heeft er dan ook geen baat bij om het politieke conflict illegitiem te verklaren, maar heeft net nood aan ‘democratische strijd in de vorm van een georganiseerd politiek handelen’. (p. 133) Daarbij is ‘democratie geen toestand, maar een beweging die nooit kan eindigen. Het is een voortdurend proces dat machtsongelijkheden tracht te neutraliseren. [...] Democratie realiseert zich met andere woorden niet in de afkondiging van de wet, maar in de mogelijkheid om de bestaande wet te doorbreken. Concreet betekent dit dat we het democratische van de democratie moeten vereenzelvigen met het moment van strijd en verzet.’ (p. 133) Van daaruit stelt Decreus dat ‘een systeem pas democratisch [kan] worden genoemd als het een openheid laat voor verzet (tegen zichzelf) en dus zijn eigen contingentie omarmt.’ (p. 138) En zo botst hij opnieuw op het ondemocratische karakter van het marktdenken, waarvoor verzet tegen de uitkomsten van de markt illegitiem is.

In de huidige context van dominantie van het marktdenken, en de daarmee gepaarde gaande toename van ongelijkheid, is Decreus’ goed onderbouwde

pleidooi voor de legitimiteit van democratisch verzet mijns inziens noodzakelijk, en ik kan er mij grotendeels in vinden. Het is bovendien zijn verdienste om academische kennis om te zetten naar een toegankelijk en goed leesbaar boek.

Toch wil ik een kanttekening maken. Houdt de vereenzelviging van democratie met verzet geen reductie in van het democratische proces? Waarom zou de 'afkondiging van de wet' er geen essentieel deel van uitmaken? Mijns inziens biedt Decreus' uiteenzetting zelf een sleutel tot een mogelijk bredere interpretatie. Hij bespreekt in verband met de realisatie van het democratische ideaal twee 'dwaalwegen die [...] vanuit filosofisch oogpunt niet langer verdedigbaar zijn'. (p. 121) Het gaat enerzijds om het utopisch constructivisme: 'het idee om een eeuwige perfect egalitaire orde te creëren die het einde van de emancipatorische strijd inluit.' (p. 127) Tenzij alle burgers zich tezelfdertijd die orde zouden opleggen, wordt zij voor een deel van onder dwang opgelegd, wat zelfs kan uitdraaien op totalitarisme. Democratie sluit dus elke definitieve orde uit. Ook het utopisch naturalisme is onhoudbaar, de gedachte dat de mens op zich intrinsiek goed en redelijk is, en dat het dus volstaat 'om de externe, verknechtende macht te vernietigen om gelijkheid, rechtvaardigheid en samenwerking onder de mensen te realiseren'. (p. 121) Een intrinsiek goede menselijke natuur is een fictie, en de vernietiging van bestaande machtsinstituties leidt niet automatisch tot ware democratie. 'De geschiedenis leert ons dat het wegvallen van instituties zonder dat ze door alternatieve instituties worden vervangen, alleen maar leidt tot anarchie in de slechtste zin van het woord ...' (p. 123)

Deze twee dwaalwegen definiëren in zekere zin de polen van een spanningsveld tussen verzet tegen een institutionele ordening en het opbouwen van nieuwe instituties. Ik zie democratie liever in termen van dat spanningsveld

gedefinieerd, dan gereduceerd tot de verzetspool.¹ Democratie gaat mijns inziens zowel om het verzet tegen ongelijke machtsverdeling als om telkens opnieuw proberen instituties te scheppen die een betere machtsverdeling realiseren. Dat is wel de impliciete boodschap van Decreus, maar hij heeft strategische redenen om vandaag de legitimiteit van het verzet te benadrukken. Die eenzijdigheid doet mijns inziens echter wel te kort aan mensen die aan de andere kant van het spanningsveld nieuwe samenlevingsvormen uitproberen.

En dan komen we terug bij de inzet van Aristoteles' *Politica*: de zoektocht naar een samenlevingsvorm die er is omwille van het algemeen welzijn. Daarbij maakt de terugblik in de tijd duidelijk welke totaal andere weg het politieke denken in de Moderniteit is ingeslagen. Thomas Hobbes (17^e eeuw) zette Aristoteles' visie gewoon op zijn kop: uitgangspunt wordt het individu dat verwickeld is in een strijd van allen tegen allen omwille van zijn eigen belang. De staat - die gedacht wordt als een sociaal contract - is dan nodig om het leven van het individu te beschermen. Dit individualistisch uitgangspunt en zijn contractuele uitwerking kent geen intrinsieke oriëntatie op een gemeenschappelijk welzijn. En ook al werd het sociale contract in de loop der voorbije eeuwen voortdurend bijgestuurd, dat liberale uitgangspunt is nog steeds dominant.

Daarbij moeten we natuurlijk beseffen dat Hobbes' denken een spiegel is van de tijdgeest van het opkomende kapitalisme. En dan is het opnieuw belangwekkend om te zien hoe Aristoteles een tegenbeeld biedt voor de thans dominante verhouding tussen economie en politiek. Wanneer het omvattende doel het goede leven is, dan moet de economie dat ondersteunen en is daarin ondergeschikt aan de polis. Daarbij zijn bezit- en vermogensverwerving legitiem voor zover ze 'onmisbaar zijn voor het levensonderhoud

en nuttig voor polis of huisgezin ...'. Het gaat om middelen in functie van een concreet doel, en die zijn volgens Aristoteles nooit onbegrensd, wat net het kenmerk is van 'ware rijkdom [...], want de omvang van zulk bezit die toereikend is voor een goed leven, is niet onbegrensd ...' (p.48). Ontgrenzing wordt gezien als 'tegennatuurlijk'. Aristoteles bekritiseert dan ook handelingen die gericht zijn op vermogensvorming als dusdanig. Dat wordt in de hand gewerkt doordat geld los van concrete doelstellingen kan functioneren, en dus ingezet kan worden om meer geld te scheppen. Hij verwerpt dan ook rente, 'geld van geld, en daarmee de meest tegennatuurlijke vorm van bezitsvorming' (p.53) Dat mensen zich hiermee toch inlaten wil hij 'verklaren doordat mensen zich druk maken over levensbehoud maar niet over goed leven' (p.51).

Kortom, Aristoteles was een antikapitalist avant la lettre, die net vanuit de idee van 'grenzen' – een centraal sociaal-ecologisch thema – nadenkt over politieke instituties die algemeen welzijn mogelijk maken. Het werd de hoogste tijd dat de *Politica* via een volledige Nederlandse vertaling voor een breder publiek toegankelijk wordt. Daarbij gaat het, zoals we van de Historische Uitgeverij gewend zijn, om een verzorgde uitgave, zowel naar inhoud als naar vorm.

Jef Peeters

Eindnoot

1. Voor een uitvoeriger uiteenzetting van mijn ideeën over politiek, zie: Peeters, J. (2011). Transformationele politiek: in dialoog over een veerkrachtige samenleving. *Oikos nr.59*, 2011/4, 60-69.